

Dvarininkai, dailininkai Čapskiai ir buvusi BERŽENŲ DVARO DIDYBĖ

PARENGĖ JURGA ŽEMAITYTĖ
FOTOREPRODUKCIJOS IŠ RKIC ARCHYVO

Buvęs Beržėnų dvaro šeimininkas Adolfas Čapskis (1819–1883), Beržėnuose pastatęs iki šiol išlikusius dvaro rūmus, buvo kilęs iš jaunesniosios, lietuviškosios Čapskių linijos, kurios tėvonija buvo Kėdainiai. Čapskiai Kėdainius paveldėjo iš Veronikos Radvilaitės, kuri 1776 m. ištekėjo už Gdansko kašteliono Pranciškaus Stanislovo Kostkos Čapskio. Čapskių sūnūs Marijonas, Adolfas ir Edvardas, labiausiai – Marijonas ir Adolfas, XIX a. garsėjo kaip aktyvūs dvarininkijos veikėjai ir dailininkai. Dailės istorikai jų pavardes vis dar retai mini, nors jie ir buvo baigę dailės studijas Berlyno dailės akademijoje (ten A. Čapskis mokėsi pas H. Hintzą ir H. Kramerį). Priežastis, ta, kad dailė netapo šių didikų pagrindiniu užsiėmimu. Kūryba jie užsiėmė tik savo malonumui, savo darbų neplatindavo, nors yra žinoma, kad parodose ir dalyvaudavo. Šiandien menotyrininkai kiek daugiau informacijos turi tik apie Čapskių grafikos darbų reprodukcijas. Iš A. Čapskio darbų žinomiausi šie kūriniai: „Žvėrynas prie Vilniaus“, „Bendras Kauno vaizdas“, 1912 m. Varšuvos parodoje eksponuota portretinė miniatiūra iš dramblio kaulo.

Broliai Čapskiai priklausė turtingiausiajam ano meto žemlaidžių sluoksniui. Jie buvo susigiminiavę su garsiomis didikų šeimomis ir garsėjo kaip išsilavinę, kultūringi, visuomeniškai labai aktyvūs žmonės. Visi jie daug dėmesio skirdavo švietimui, puikiai ūkininkavo. Čapskiai į mūsų istoriją įėjo ir kaip konservatyvių pažiūrų didikai. Žinoma, kad Adolfas Čapskis net buvo įsivėlęs į intrigas prieš liberalius bajorus, siekusius panaikinti baudžiavą.

Labiausiai tikėtina, kad rūmai buvo pastatyti 1847–1875 metų laikotarpyje. Būtent iš to meto yra išlikę iliustracijų, kuriose įamžinti dvaro rūmų fragmentai.

Beržėnų rūmų architektas nežinomas. Manoma, kad tai galėjo būti Prūsijos architektas ir kad rūmus statė Prūsijos meistras.

Naująjį rūmų ansamblį savo akvarelės piešinyje yra įamžinęs Napoleonas Orda. Šis kūrinys priskiriamas tiems, kurie buvo sukurti N. Ordos 1875–1876 m. kelionės po Žemaitiją metu. Jis yra datuotas 1875 m. rugpjūčio 23 d. Šiame piešinyje užfiksuotas pirmasis Beržėnų dvaro rūmų variantas. Kai kurios jo detalės skiriasi nuo vaizdų, įamžintų vėlesnėje ikonografijoje. Skiriasi centrinė rytų fasado dalis, oranžerijos ir salono jungtis, kuri buvo

Beržėnų dvaro rūmų interjeras

perstatyta, pasikeitė bokšto aukštis ir langų angos, neliko smailiastogių bokštelių, mūriniai balkonai buvo pakeisti geležiniais. Šios rekonstrukcijos data yra tiksliai dokumentuota. Tai 1885–1887 metai. Darbus prižiūrėjo architektas Karolis Lorensas. Rekonstrukcijos užsakovas ir iniciatorius buvo Adolfo sūnus Stanislovas Pranciškus Čapskis.

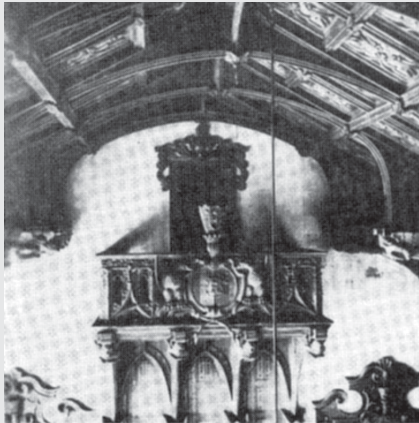
Akivaizdus Adolfo Čapskio vaidmuo statant naujuosius Beržėnų dvaro centrinius rūmus ir formuojant parką apie juos, kuriant rūmų interjerą, parenkant gotikinio stiliaus kabineto įrangą. Anot menotyrininkų, dvaro projektas parengtas laikantis vokiečių neogotikinio stiliaus reikalavimų. Šį architektūros stilių tuo laikotarpiu atstovavo Berlyno architektų sąjunga. Menotyrininkai sutaria, kad Beržėnų rūmai yra vieni geriausių vokiečių neogotikinio stiliaus pastatų pavyzdžių šiaurės Rytų Europoje.

Rūmų dosjė, kurią skelbia Kultūros vertybių apsaugos departamentas „Dvarų duomenų bazėje“, nurodoma, kad „rūmai pastatyti brandaus vokiečių neogotikinio stiliaus įtakoje. Tai yra Miramare pilies prie Triesto, pastatytos 1856–1871 m. pagal architekto Karlo Junkerio projektą, replika.

Rūmų fasadų kompozicija yra labai sudėtinga. Pagrindiniame, orientuotame į rūmų parterį ir parką, fasade išsiskiria aukštas monumentalus bokštas. Stačiakampį bokštą vainikuoja ažūrinis atikas ir keturi erkeriniai bokšteliai kampuose. Šie dekoratyviniai bokšteliai puošia visas akcentuojamas pastato dalis, tik jų dydis yra sumažinamas (jas galima būtų įvardinti fiialais). Prieš karą bokšto apatinėje dalyje buvo pagrindinis įėjimas į rūmus, aprėmintas smailia arka. Antro aukšto lygyje, virš balkono angos tiesaus sandriko, yra įkomponuotas kartušas su herbu. Dominuojantis fasado tūris – centrinė dviejų aukštų rūmų dalis, kurią sudaro frontonėlis, įrėmintas monumentalių piliastų, peraugančių į fiialas, ir trys aukšti smailiaarkiai langai, į kuriuos šiuo metu yra sudėti vitražiniai stiklai. Pietinis ir šiaurinis rūmų sparnai sužėmėja iki vieno aukšto, nors fasadas yra pabrėžtinai asimetriškas. Komplikuotai puošnią rūmų architektūrą iš dalies nuramina tai, kad pastatas yra tinkuotas, nors šiai epochai buvo labai būdinga tiek formų tiek ir faktūrų įvairovė.“

Beržėnų rūmai savo unikalumu, prabanga labiausiai ėmė garsėti po 1872 m. ir vėlesniais metais vykusių rekonstrukcijų. Pertvarkant rūmus jiems buvo suteikta monumentalesnė išvaiz-

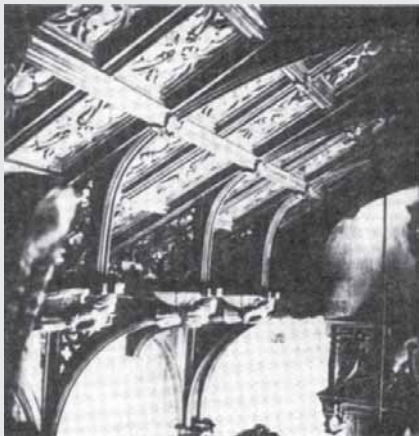
(Nukelta į 38 p.)

(Atkelta iš 37 p.)

da, įrengtas prabangus interjeras, padidintas gyvenamųjų patalpų skaičius. Rūmuose tuo metu buvo du holai – didysis ir mažasis, arsenalas, biblioteka, gotiškasis salonas, salonas, muštas šilku, žydrasis salonas, žiemos sodas, biliardinė, valgomasis – mėnė su balkonu, keli miegamieji, moterų-vaikų apartamentai, bokštas, laiptinės. Labiausiai prabangiu interjeru, baldais išsiskyrė gotiškasis ir kaimyninis kabinetai su židiniiais.

Adolfo Čapskio laikais Beržėnuose buvo sukaupta daug meno kūrinių. Būta čia ir vertingos Vakarų Europos dailininkų darbų kolekcijos, kurią XX a. paskutinioji Beržėnų dvaro šeimininkė Jadvyga Potulickaitė-Čapskienė perleido Kaune veikusiam Karo muziejui. XIX a. į Beržėnus buvo atvežta nemažai meno kūrinių ir iš didikų Čapskių rūmų, buvusių Varšuvoje. Beržėnų rūmuose kabojo Gorskių giminės atstovų, didikų Vainų portretų, taip pat karaliaus Augusto Fridricho III bei didžiojo Lenkijos kanclerio Jano Ansgaro Čapskio portretai.

Na o Beržėnų arsenalas garsėjo čia sukaupta senovinių ginklų kolekcija, kurioje buvo ir žemaičių kašteliono Mykolo Gorskio šarvai, numizmatikos rinkinys. Šiuose rūmuose buvo sukaupta ir Slucko juostų kolekcija, nemažai kitų meno vertybių. Daugelis rūmų kambarių buvo papuošta brangiais, meniškai padarytais senoviniais baldais, kuriuos Čapskiai buvo paveldėję iš Vainų, Gorskių ir Čapskių giminių. Meno kūriniai kartu su senoviškais bei naujais stilingais baldais, rūmų medžio dirbiniais (spintos, mediniai drožinėti skliautai, meniškas parketas) sudarė ištaigingą interjerą, būdingą XIX a. romantizmui. Yra išlikusių kai kurių ano meto rūmų interjero vaizdų ir jie įtikinamai tai įrodo.

Rūmus juosė angliško stiliaus parkas, kuris buvo pradėtas formuoti jau statant rūmus. Manoma, kad parką, kaip ir visos sodybos išplanavimą, projektavo pats Adolfas Čapskis. Šį spėjimą sustiprina tai, jog yra išlikę duomenų, kad Adomas Čiapskis ir jo brolis Marijonas užsienio kelionių metu specialiai tyrinėjo angliško stiliaus parkų planavimo ir kūrimo meną.

Yra išlikę Beržėnų dvaro inventorinių planų. Dvaro sodyboje jos klestėjimo laikais stovėjo rūmai, koplyčia, ūkiniai pastatai, buvo reprezentacinė zona, parkas, tvenkiniai. Dvaro sodai plytėjo vakarinėje ūkinio kiemo ir pietinėje sodybos pusėje. Prie parko, pietinėje jo pusėje, stovėjo malūnas, kumetynas, buvo įrengta patalpa fazanams. Rytinėje rūmų pusėje plytėjo parkas-miškas su nauja tvenkinių sistema, suformuota ant patvenktos Anuvos upės. Tvenkinių sistemą pajvairindavo dirbtinai įrengtos salos ir poilsio kalvelės. Miškas-parkas baigėsi Anuvos slėnio pievomis, kurios perėidavo į dirbamos žemės zoną. Šiaurės vakarinė sodybos dalis susiliedavo su toliau plytėjusiais miškais. Netoli rūmų buvo įkurtas žvėrynas, kuris nuo kitos sodybos teritorijos buvo atskirtas gražia medine tvora. Na o centrinė sodybos dalis buvo aptverta mūrine tvora. Stovėjo gražūs įvažiuojamieji vartai. Beržėnų dvarui tuo metu priklausė 4 838 dešimtinės žemės.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI:

1. Vajevodskaitė A., *Beržėnų dvaras* (RKIC archyvas).
2. *Mūsų Lietuva* [parengė B. Kviklys], Vilnius, 1991. t. 4, p. 473.
3. *Dvaro, esančio laikinoje paminklo apskaitoje, genplanas*. M 1: 5 000. - K., 1990 - RŽPI. VAA F5, b. 5686(1).
4. *Dvaro parko inventorizacijos medžiaga* [parengė RŽPI], Vilnius, 1991. VAA F5, b. 5903.
5. *Istorinių tyrimų ataskaita* [autorė A. Vojevodskaitė], Vilnius, 1982. VAA F5, 2939.
6. *Istorinė pažyma* [autorius V. Jocys], Vilnius, 1994. UAB PRI F5, 6702.
7. *Duomenų bazė „Dvarų duomenų bazė“* (prieiga internete <http://www.heritage.lt/dvarai/ppavadinimas.php>, žr. 2010-05-14).

Nuotraukose – Beržėnų dvaro (Kelmės rajonas) interjerai rūmų klestėjimo metais. Fotoreprodukcijos iš RKIC archyvo